

Óscar DE LA CRUZ PALMA, *La traducción latina del Corán atribuida al patriarca de Constantinopla Cirilo Lúcaris (1572-1638)* (Nueva Roma, Bibliotheca Graeca et Latina Aevi Posterioris 26), Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2006, XLVIII + 302 p.

El diàleg interreligiós i intercultural és un tema de màxima actualitat. Ho és ara i ho ha estat en altres moments de la història. La societat occidental sovint s'ha preguntat per l'Islam, per l'Alcorà, per la possibilitat d'un diàleg entre el cristianisme i l'Islam. Precisament el grup de recerca «Islamolatina» de la Universitat Autònoma de Barcelona té per objecte d'estudi la literatura de controvèrsia entre l'islam i el cristianisme i particularment les traduccions llatines de l'Alcorà. El llibre que recensionem, del professor Óscar de la Cruz, és un magnífic fruit d'aquest grup de recerca. Óscar de la Cruz és autor també, entre d'altres monografies, de *Barlaam et Iosafat. Vulgata latina, el Diálogo de la fe con el sultán de los turcos*, de Jorge de Ameruzes, i d'un bon nombre d'estudis sobre Ramon Llull. Actualment prepara l'edició crítica del *Liber de gentili et tribus sapientibus*

Abans de l'edició pròpiament dita de la traducció llatina de l'Alcorà, l'autor (Introducció, pp. XIII-XLVIII) situa la traducció objecte d'edició en el context de les traduccions llatines anteriors, planteja el problema de l'autoria de la traducció, descriu els manuscrits que l'han conservada i estudia les característiques lingüístiques i estilístiques de la traducció. Efectivament, la primera versió llatina de l'Alcorà fou encarregada per Pere el Venerable a mitjan segle XII a Robert de Ketton i Hermann de Caríntia. A començaments del segle XIII, trobem una segona versió, obra de Marcos de Toledo. De mitjan segle XV és la versió (dissortadament no conservada) de Juan de Segòbia. La quarta traducció, de Gabriel Terrolensis, és de l'any 1518. En el segle XVII trobem les traduccions de Domènec Germà de Silèsia, Ludovico Marracci i l'atribuïda al patriarca de Constantinoble, Ciril Lúcaris. La suposada atribució de la versió a Ciril Lúcaris es basa en una dedicatòria que es pot interpretar de manera diversa («traduzido por l'obra del Reverendissimo Patriarca de Contantinopoli Cyrillo»).¹ L'atribució a Ciril de Constantinoble ja fou protestada pels professors de la Sorbona l'any 1663. La versió s'ha conservat en dos manuscrits del segle XVII, conservats a Kasen, Landesbibliothek und Murhardsche Bibliothek der Stadt (Ms. Theol. 57), i a Zuric, Zentralbibliothek (Cod. C 199, App. 122). El segon còdex és una còpia directa del primer. Així ho prova sobretot el desordre d'ambdós manuscrits: «Este desorden, calcado en ambos testimonios, debió corresponder a su modelo de copia incompleto e igualmente caótico. La idea del borrador de trabajo como arquetipo recobra importancia como explicación probable» (p. XXXVIII). El mètode de treball dels copistes suggereix a l'editor la hipòtesi «que esta versión del Corán se elaboró en círculos escolares (es decir, universitarios) y que estaba siendo sometida al proceso de corrección y de mejora y anotación de la calidad de la traducción» (p. XXXVII). Si de vegades el text alcorànic és incomplet, d'altres vegades és repetit o farcit de comentaris. Tot plegat ha obligat l'editor a fer una tasca addicional d'ordenació dels materials. «En todo caso [afirma l'editor], la traducción [fragmentaria] del Corán que ofrecen estos testimonios es exce-

1. Recordem que l'Alcorà fou traduït al català l'any 1382 (Francesc Ponç) i el 1384 (traducció de Perpinyà). Malauradament, aquestes versions no s'han conservat.

lente, muy literal con el original árabe» (p. XLII), superior a les primeres edicions llatines de l'Alcorà.

La versió llatina (corresponent a 49 sures: I-III, V-XXX; XCIV-CXIV), pp. 1-227, ofereix la indicació de les referències dels manuscrits al marge exterior, la doble numeració de sures en al·lès (segons les edicions de Flügel i El Caire), i la numeració (marge esquerre) de les línies (que recomença a cada sura). El títol de les sures en negretes, la basmal·la («in nomine Dei, miseratoris, misericordis») en versaletes i un cos de lletra suficientment gran fan agradable la lectura del text. Completen l'edició de la versió llatina de l'Alcorà un apèndix dels *Fragmenta iterata et commentaria in Alcorano* (pp. 229-281), la bibliografia (pp. 283-290) i l'*Index nominum personarum, locorum et rerum* (pp. 291-298).

Jaume Mensa i Valls

Ramon Llull und Nikolaus von Kues: eine Begegnung im Zeichen der Toleranz. Akten des Internationalen Kongresses zu Ramon Llull und Nikolaus von Kues (Brixen und Bozen, 25.-27. November 2004) herausgegeben von Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA, Paul RENNER (Instrumenta Patristica et Mediaevalia 46. Subsidia Lulliana 2), Brepols 2005, 300 pp.

El volum que presentem recull els catorze articles d'un Congrés Internacional dedicat a la influència que exercí el pensament de Ramon Llull en Nicolau de Cusa, bisbe de Brixen. Un primer article de Klaus Reinhardt, *Die Lullus-Handschriften in der Bibliothek des Nikolaus von Kues: Ein Forschungsbericht* (pp. 1-23), reconstrueix les aportacions que s'havien fet sobre aquest tema. Segueixen quatre articles que tenen com a objecte d'estudi la comparació del que podríem anomenar el diàleg interreligiós: Oscar de la Cruz Palma, *Alcuni argomenti della polemica antiislamica in Raimondo Lullo e Niccolò Cusano* (pp. 25-40), Markus Enders, *Die Philosophie der Religionen bei Lullus und Cusanus: Gemeinsamkeiten und Differenzen* (pp. 41-81), Marcus Riedenaier, *Zur Bewältigung religiöser Differenz bei Raimundus Lullus und Nikolaus Cusanus* (pp. 83-103), i Anna A. Akasoy, *Zur Toleranz gegenüber dem Islam bei Lullus und Cusanus* (pp. 105-124). Un segon grup d'articles és dedicat a la influència de Ramon Llull en la filosofia i teologia de Nicolau de Cusa: Charles Lohr, *Chaos nach Ramon Llull und Nikolaus von Kues* (pp. 125-138), Graziella Federici Vescovini, *La trasformazione dei correlativi di Lullo nella dottrina della coincidenza degli opposti di Cusano* (pp. 139-154) i de Marta M.M. Romano, *La manifestazione della trinità nel «De visione Dei» di Cusano* (pp. 155-174). Finalment trobem una darrera secció d'articles sobre el lul·lisme històric i el pseudolul·lisme: Gabriella Pomaro, *«Licet ipse fuerit, qui fecit omnia»: il Cusano e gli autografi lulliani* (pp. 175-205 [basat en l'anàlisi paleogràfica i codicològica dels mss. vaticà, Ottob. lat. 405, i del Kues 83]), Michela Pereira, *Testi alchemici pseudolulliani nei manoscritti del Cusano* (pp. 205-228), Francisco José Díaz Marzilla, *I «lullismi»: ambiti tematici d'interesse a confronto* (pp. 229-245), Lorenzo Baldacchini, *Le edizioni di Lullo e Cusano nei primo secolo della stampa e un dialogo di Giovanni Francesco* (pp. 247-260), Viola Tenge-Wolf, *Nikolaus Pol und die Lull-Handschriften der Stiftsbibliothek San Candido/Innichen* (pp. 261-286) i Alexander Fidora, *Lullus-Handschriften im Tiroler Kloster St. Georgenberg, Fiecht*.